

ZAMONAVIY IQTISODIYOTDA YASHIL MOLIYA INSTRUMENTLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING KONSEPTUAL ASOSLARI

Yuldasheva Madina Tohir qizi

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi
"O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning
ilmiy asoslari va muammolari" ITM
ORCID: 0009-0008-2705-4339
medi.yuldasheva@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqola jahon mamlakatlari yashil iqtisodiyotini rivojlantirishda fiskal siyosat vositalari ahamiyatini aks ettirishga bag'ishlangan. Mamlakatlar yashil moliyalalashtirish tizimida fiskal vosita turlari bo'yicha tahlillar amalga oshirilgan hamda ularning barqaror rivojlanishda ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan. O'tgan davr mobaynidagi rivojlanish istiqbollari o'rganilgan holda sharhlar berilgan va shakllangan trendlari bo'yicha xulosalar keltirilgan. Tahlillar natijasida O'zbekiston iqtisodiyoti uchun taklif va xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: fiskal instrumentlar, yashil moliya, yashil iqtisodiyot, subsidiya, soliq imtiyozlari, barqaror rivojlanish maqsadlari.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ИНСТРУМЕНТОВ ЗЕЛЕННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Юлдашева Мадина Тохир кизи

*Научно-исследовательского центра
«Научных основ и проблем развития экономики Узбекистана»
при Ташкентском государственном экономическом университете,*

Аннотация. Данная статья посвящена отражению значения инструментов фискальной политики в развитии зеленой экономики стран мира. Проведен анализ различных типов фискальных инструментов в системе зеленого финансирования стран, а также предоставлена информация об их значимости для устойчивого развития. Были изучены перспективы развития за прошедший период, даны комментарии и приведены выводы по сформировавшимся тенденциям. По результатам анализа сформулированы предложения и выводы для экономики Узбекистана.

Ключевые слова: фискальные инструменты, зеленое финансирование, зеленая экономика, субсидии, налоговые льготы, Цели устойчивого развития (ЦУР).

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE CONCEPTUAL BASES OF GREEN FINANCE INSTRUMENTS IN THE MODERN ECONOMY

Yuldasheva Madina Tokhir kizi

*Research Center "Scientific Bases and
Issues of Economic Development Uzbekistan under
Tashkent State University of Economics*

Abstract. *This article is dedicated to reflecting the significance of fiscal policy instruments in the development of the green economy in various countries. Analyses have been conducted on different types of fiscal tools in green financing systems of countries, and information is provided on their importance for sustainable development. Comments are given, and conclusions are drawn based on the development trends observed over past periods. As a result of the analysis, proposals and conclusions have been formulated for Uzbekistan's economy.*

Keywords: *fiscal instruments, green finance, green economy, subsidies, tax benefits, Sustainable Development Goals (SDGs).*

Kirish.

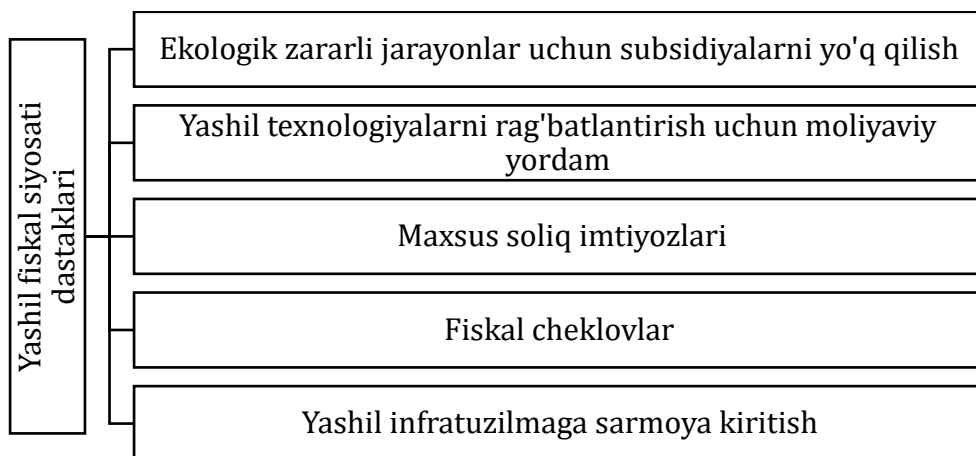
Jahon mamlakatlari qayta tiklanadigan energiya manbalarini qo'llashni rag'batlantirish va issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirish maqsadida turli xil siyosat vositalarini amalga oshirdilar. Asosan fiskal va moliyaviy rag'batlantirish eng keng tarqalgan va keng qo'llaniladigan vositalar sifatida paydo bo'ladi, ular o'z ichiga bojlar, grantlar, subsidiyalar, kreditlar va soliqqa tortish kabi mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Yashil fiskal siyosat fiskal va byudjet faoliyatini davlatning barqaror rivojlanish ustuvorliklariga moslashtirishni nazarda tutadi. Bu barqarorlik maqsadlariga erishish uchun davlat xarajatlari va daromadlarini qayta qurishga yondashuv sifatida tavsiflanadi. Yashil fiskal siyosatning maqsadi ijtimoiy, ekologik va moliyaviy jihatdan maqbul natijalarga erishishdir. An'anaviy fiskal siyosatga o'xshab, yashil fiskal siyosat samarali barqarorlashtirish va taqsimlashga erishishga intiladi. Yashil fiskal siyosatni barqarorlashtirish barqaror davlat moliyasini saqlab qolgan holda iqtisodiy faoliyatga ta'sir qilishni o'z ichiga oladi. Ajratish rivojlanish va munosib turmush darajasini ta'minlash uchun zarur bo'lgan muhim ijtimoiy tovarlar bilan ta'minlashni o'z ichiga oladi. Taqsimlash tovarlar va xizmatlardan foydalanishda imkoniyatlar tengligi va adolatni ta'minlashga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi.

Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, fiskal siyosat "iqtisodga ta'sir qilish uchun davlat xarajatlari va soliqlardan foydalanishni" o'z ichiga oladi (Asmaa Alm, 2007). Umuman olganda, davlatlar iqtisodiy natijalarga ta'sir qilish uchun davlat xarajatlaridan ham, soliq tushumlaridan ham foydalanishadi. William Baumol va Wallace Oates (2019) tomonidan taklif qilingan muqobil usul ifloslanishning ijtimoiy jihatdan maqbul standartini belgilash va ushbu standartga erishish uchun soliq yoki subsidiya joriy etish imkoniyatini ko'rsatadi. Hukumat iteratsion jarayon orqali ushbu standartga javob beradigan soliq darajalarini aniqlashi mumkin. Ushbu soliq ifloslanish chiqindilari uchun yagona narxni belgilaydi, bu esa kamaytirish xarajatlari past bo'lgan firmalarni chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirishga undaydi va eng kam xarajatli optimallikka erishadi. Baumol va Oates ushbu yondashuvni Piguvian an'analari bilan muvofiqlashtirishga intilgan, chunki u soliqlar va subsidiyalar orqali resurslarni taqsimlashni bozor orqali amalga oshirishga tayanadi. Shunday qilib, ularning usuli Piguvian soliqni eng kam xarajatli yondashuv bilan birlashtiradi (Begum & other, 2019).

Yashil soliq boshqa soliqlarni kamaytirish yoki iqtisodiy buzilishlar, masalan, mehnat yoki ijtimoiy sug'urta soliqlari bilan bir qatorda amalga oshirilganda, bu odatda yashil yoki ekologik soliq islohoti deb ataladi (Samuel Carattini, 2017). Ekologik soliq islohoti uchun asosiy mantiq

shundan iboratki, soliqqa tortish korxonalar va iste'molchilarning ekologik toza xatti-harakatlarini rag'batlantirish uchun bozor signallarini o'zgartirishi mumkin. Olimlar George Milne va Villarroel Ordenes ta'kidlaganidek, "Atrof-muhitga soliq solish atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan narxlarni muvozanatga keltirish uchun soliq tizimidan foydalanish kontseptsiyasini o'z ichiga oladi". Ekologik soliq siyosati yashil soliq siyosatining kengroq toifasiga kirib, ular yashil soliqlardan olingan daromadning bir qismini boshqa soliqlarni kamaytirish uchun ishlatishni o'z ichiga oladi.

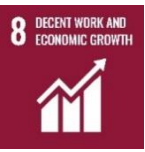

1-rasm. Yashil fiskal siyosati dastaklari

Yuqorida keltirilgan 1-rasmga muvofiq, ekologik zararli jarayonlar uchun subsidiyalarni yo'q qilish deganda, yashil tashabbuslar uchun fiskal maydonni yaratish uchun qazib olinadigan yoqilg'i subsidiyalari kabi ekologik jihatdan zararli subsidiyalarni yo'q qilish nazarda tutiladi. Yashil texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish uchun moliyaviy yordam ko'rsatish, shu jumladan kapital xarajatlarni kamaytirish, davlat kapitalini ta'minlash va soliq imtiyozlari ham yashil fiskal siyosatining asosiy dastaklaridan biri hisoblanadi. Maxsus soliq imtiyozlari yashil texnologiyalar uchun chegirmalar va imtiyozlar kabi maxsus soliq imtiyozlarini joriy etish orqali amalga oshiriladi. Yashil moliya tizimidagi fiskal cheklovlarni uglerod solig'i yoki emissiya savdosi tizimi kabi ifloslantiruvchi texnologiyalardan foydalanishni to'xtatish maqsadida amalga oshiriladi. Bundan tashqari, yashil infratuzilmaga sarmoya kiritish orqali, yashil infratuzilma, jumladan, temir yo'llar, sanitariya, energetika va jamoat transporti takomillashtiriladi.

Yashil moliya instrumentlari makroiqtisodiy va siyosiy sharoitlar barqaror va mos bo'lganda, raqobatga erta ta'sir qilish va rivojlanayotgan yashil sanoat va texnologiyalarni himoya qilish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlagan holda uzoq muddatli investitsiyalar uchun qulay muhitni yaratadi. Atrof-muhitga foyda keltiradigan va barqarorlikni rag'batlantiradigan tadbirkorlik amaliyotida yangi yoki sezilarli darajada takomillashtirilgan mahsulot, ya'ni tovar yoki xizmatlar, jarayon yoki tashkiliy usulni joriy etish sifatida belgilangan yashil texnologiyalar yoki yashil innovatsiyalarni qabul qilish, odatda, "ikki tomonlama tashqi muammo" tufayli kam ta'minlangan (Claudia Miranda, 2021). Birinchidan, xususiy korxonalar yangi texnologiyalar, ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalarga kam sarmoya kiritadilar, chunki xususiy daromadlar tezda boshqa korxonalarga (masalan, texnologik tarqalish orqali) va iste'molchilarga (masalan, past narxlar orqali) o'tkaziladi. Ikkinchidan, innovatsion korxonalar yashil innovatsiyalardan kelib chiqadigan ekologik foydadan to'liq foydalana olmaydi. Ushbu "ikki tomonlama tashqi ta'sir muammosi" ijobiy bilim tashqi ta'siri va salbiy atrof-muhit tashqi ta'siridan kelib chiqqan bozor muvaffaqiyatsizliklarini keltirib chiqaradi, bu esa yashil innovatsiyalarga kam investitsiya qilishga olib keladi (Christian, 2009). Binobarin, ushbu "ikki tomonlama tashqi ta'sir" muammosi yashil innovatsiyalarga investitsiyalarni ko'paytirish uchun boshqa moliya vositalarini amalga oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

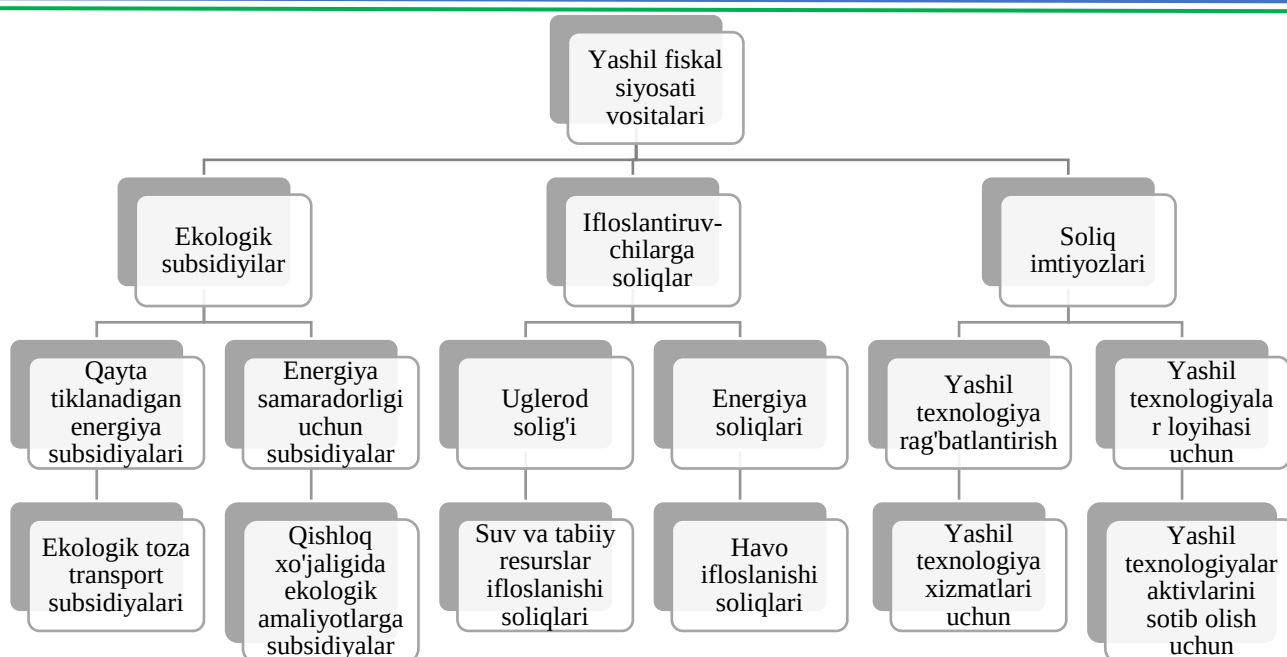
Yashil moliyaviy siyosat fiskal, ekologik, iqtisodiy, va ijtimoiy sohalarda bir qancha maqsadlarga xizmat qiladi. Davlat moliyasining barqarorligini yaxshilash uchun daromadlarni shakllantirish va davlat xarajatlarini qayta tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Yashil fiskal siyosat yangi ekologik soliqlar joriy etish va soliq samaradorligini oshirish orqali davlat daromadlarini ko'paytiradi. Post-Keyns nazariyasiga ko'ra, iqtisodiyot talab bilan boshqariladi, shuning uchun fiskal siyosat talabni ushlab turishda muhim ahamiyatga ega, ayniqsa, pul siyosati cheklovlari mavjud bo'lganda. Davlat xarajatlari va soliqlar orqali ishsizlik va inflyatsiyani kamaytiradi. Yalpi talabni oshirish investitsiyalarni rag'batlantirib, iqtisodiyotning kelajakdagi ishlab chiqarish salohiyatini oshiradi va iqtisodiy tuzilishga uzoq muddatli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maqsadli yashil moliya instrumentlari nafaqat yashil innovatsiyalarni rag'batlantiradi, balki talab va bandlik darajasini ham saqlab turadi²⁵. Yashil fiskal siyosat atrof-muhit bilan bog'liq Barqaror rivojlanish maqsadlariga (SDG) va atrof-muhitga oid bo'lmagan muammolarni qo'llab-quvvatlash orqali mamlakatlarning Barqaror rivojlanish maqsadlariga (SDG) mos keladi.

	SDG 6 Toza suv va kanalizatsiya		SDG 9 Sanoat, innovatsiyalar va infratuzilma
	SDG 7 Arzon va toza energiya		SDG 12 Ma'suliyatli iste'mol va ishlab chiqarish
	SDG 8 Munosib mehnat va iqtisodiy o'sish		SDG 17 Maqsadlar uchun hamkorlik

2-rasm. Yashil fiskal siyosatiga mos keluvchi Barqaror rivojlanish maqsadlari

Yuqoridagi 2-rasmga muvofiq, yashil fiskal siyosat, o'zining barqarorlikni, iqtisodiy taraqqiyotni va global hamkorlikni qo'llab-quvvatlash qobiliyati tufayli, Barqaror rivojlanish maqsadlaridan (SDG) 6, 7, 8, 9, 12 va 17ni amalga oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu siyosatlar maqsadli investitsiyalar orqali turli SDGlarni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, SDG 6 (toza suv va kanalizatsiya) bo'yicha yashil soliq siyosati suv infratuzilmasiga investitsiyalarni rag'batlantiradi, suv resurslarini barqaror boshqarishni ta'minlaydi. SDG 7 (arzon va toza energiya) uchun bunday siyosat qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan subsidiyalar va soliq imtiyozlarini taqdim etadi, bu esa qazib olinadigan yoqilg'iga qaramlikni kamaytiradi. SDG 8 (munosib mehnat va iqtisodiy o'sish) doirasida yashil texnologiyalar va sanoatni rivojlantirish iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi va yangi ish o'rinlarini yaratadi. SDG 9 (sanoat, innovatsiyalar va infratuzilma) uchun yashil fiskal siyosat innovatsion texnologiyalarni qo'llab-quvvatlaydi va barqaror infratuzilmani rivojlantiradi. SDG 12 (mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish) bo'yicha ifloslanish va chiqindilarga soliq solish orqali barqaror ishlab chiqarish va mas'uliyatli iste'mol rag'batlantiriladi. SDG 17 (maqsadlar bo'yicha sheriklik) doirasida esa yashil fiskal siyosat xalqaro hamkorlikni rivojlantirish uchun asos yaratadi va zarur bilim, texnologiyalar hamda moliyaviy resurslarni almashishni osonlashtiradi. Shu orqali davlatlar ekologik muammolarni samarali hal etib, SDGlarga erishishni ta'minlaydi.

²⁵ <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/6dd8170b-a96b-4682-b40e-9b7ed7a93749/content>.

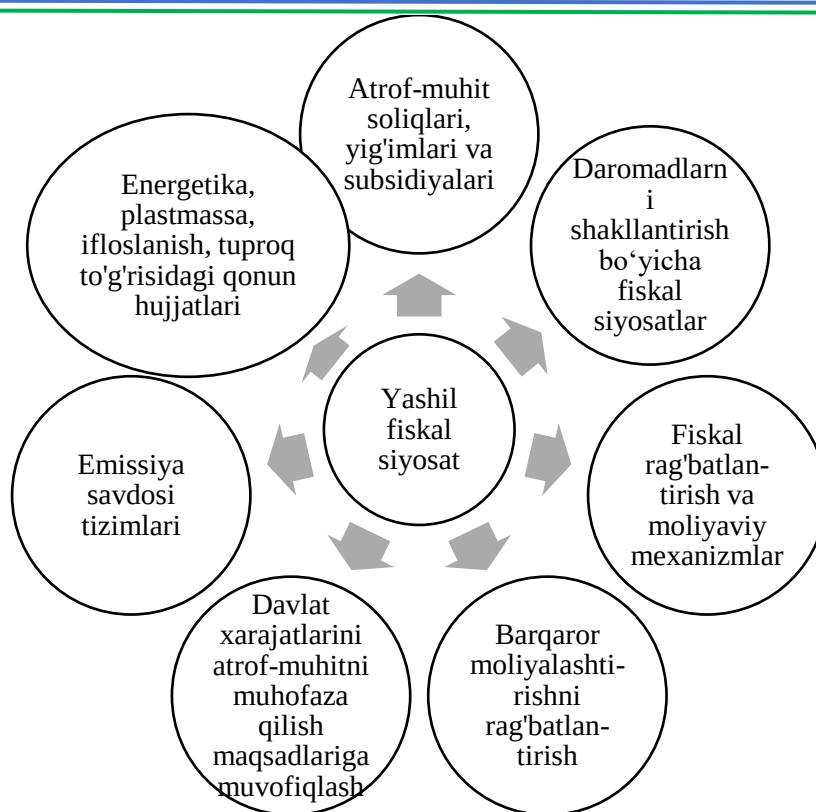

4-rasm. Yashil fiskal siyosatning asosiy vositalari, misollar bilan

Yashil fiskal siyosatning asosiy vositalariga qayta tiklanadigan energiya va energiya samaradorligi uchun subsidiyalar, ekologik toza transport subsidiyalari, va ekologik qishloq xo'jaligi uchun subsidiyalar kiradi. Masalan, quyosh va shamol energiyasiga sarmoyalarni rag'batlantirish, energiya tejavchi texnologiyalarni joriy etish, va elektr transport vositalarini qo'llab-quvvatlash bu subsidiyalar orqali amalga oshiriladi. Ifloslantiruvchilarga soliqlar, masalan, uglerod va energiya soliqlari, korxonalarni kam uglerodli texnologiyalarga o'tishga undaydi, suv va havo ifloslanishi soliqlari esa ifloslantiruvchi moddalarni chiqarishni kamaytirishga qaratilgan. Yashil texnologiyalar uchun imtiyozlar esa ekologik toza texnologiyalarni qo'llash va rivojlantirishni rag'batlantirishga mo'ljallangan. Ushbu imtiyozlar yashil texnologiya aktivlari va xizmatlarini sotib olish uchun soliq imtiyozlari shaklida taqdim etiladi. Bu imtiyozlar qayta tiklanadigan energiya, energiya samaradorligi, yashil binolar, va chiqindilarni boshqarish kabi loyihalarni qo'llab-quvvatlaydi. Hukumatlar ushbu yondashuv orqali nafaqat ekologik maqsadlarga erishishni, balki yashil texnologiyalar sektorida innovatsiyalar va iqtisodiy o'sishni rivojlantirishni ham maqsad qilgan.

Yashil fiskal siyosatning asosiy chora-tadbirlari atrof-muhit soliqlari, yig'implari va subsidiyalarni o'z ichiga oladi. Bu jumladan, energiya soliqlari va subsidiyalari, xususan, qayta tiklanadigan energiya yoki qazib olinadigan yoqilg'ilarga qaratilgan yig'implar bilan ifodalanadi. Daromadlarni shakllantirish bo'yicha misollardan biri Yevropa Ittifoqidagi "plastmassaning o'z resursi" tashabbusi bo'lib, u qayta ishlanmaydigan plastik qadoqlash chiqindilari hajmiga qarab milliy badallarni belgilaydi. Yashil investitsiyalar uchun xususiy moliyalashtirish va yashil obligatsiyalar chiqarish orqali ekologik loyihalarni moliyalashtirish muhim fiskal rag'batlantirish choralari kiradi. Barqaror moliyalashtirishni rag'batlantirishda Yevropa Ittifoqi taksonomiyasi kabi ekologik barqaror faoliyat uchun muvofiqlikni belgilovchi tizimlar asosiy o'rinni egallaydi. Davlat xarajatlarini atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadlariga yo'naltirish va iqlim masalalarini davlat byudjetlariga integratsiya qilish ham muhim chora-tadbirlar qatoriga kiradi.

Energetika, plastmassa, ifloslanish va tuproq kabi ekologik muammolarni tartibga soluvchi qonun hujjatlari yashil fiskal siyosatning muhim qismini tashkil etadi. Shuningdek, emissiya savdosi tizimlari orqali emissiyalarni kamaytirishni rag'batlantiruvchi mexanizmlar amalga oshiriladi. Yashil fiskal siyosat vositalari iqtisodiyotni yanada innovatsion, raqobatbardosh va barqaror qiladigan choralarni o'z ichiga oladi. Shu sababli, ular milliy va xalqaro darajada barqaror rivojlanishga erishish uchun muhim ahamiyatga ega.

5-rasm. Yashil fiskal siyosatida olib boriladigan asosiy chora-tadbirlar

Xulosa va takliflar.

Yashil fiskal siyosatning asosiy mantiqiy jihatlari ekologik barqarorlikni rivojlantirishga qaratilgan. Bu siyosatlar atrof-muhitni himoya qilish va tabiiy resurslarni barqaror boshqarishni ta'minlaydi, shu orqali ifloslanishni kamaytirish va biologik xilma-xillikni saqlab qolishga yordam beradi. Iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash uchun yashil fiskal siyosatlar yangi texnologiyalar va yashil sanoatga investitsiyalarni rag'batlantiradi, bu esa iqtisodiy o'sish va yangi ish o'rinlarini yaratishga hissa qo'shadi. Shuningdek, energiya samaradorligini oshirish orqali xarajatlarni kamaytiradi. Bu siyosatlar ijtimoiy adolatni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi, toza energiya, toza suv va sog'lom muhitga kirishni kengaytirish orqali aholining farovonligini oshiradi. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali esa texnologiyalar, bilim va moliyaviy resurslarni almashish imkonini yaratadi, bu barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhimdir. Shuningdek, bu siyosatlar iqlim o'zgarishi bilan kurashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tishni rag'batlantiradi.

Adabiyotlar:

Asmaa. Alm J. & E.-G., (2007) "Value-added taxation and consumption. *International Tax and Public Finance*," 20. 10.1007/s10797-012-9217-0., pp. 107–109.

Begum. Milne, G. & V. O. F. & K. (2019) "Mindful Consumption: Three Consumer Segment Views," *Australasian Marketing Journal (AMJ)*., vol. 28. 10.1016/j.ausmj., no. 2019.09.003., pp. 15–45, 2019.

Samuel. Carattini S. & C. M. & F. (2017) "How to make carbon taxes more acceptable".

Claudia. Miranda I. & M. J. & P. B. & P. L. & P., (2021) "A Review on Green Technology Practices at BRICS Countries: Brazil, Russia, India, China, and South Africa. *SAGE Open*. 11".

Christian K. & R. (2009) Rennings, "Increasing Energy and Resource Efficiency Through Innovation - An Explorative Analysis Using Innovation Survey Data.," *Czech Journal of Economics and Finance (Finance a uver)*. 59. 442-459. 10.2139/ssrn.1495761.